

ПРИРОДА ФІРМИ

В статті розглядаються теоретико-методологічні аспекти становлення і розвитку фірми. Аналізуються умови при яких, в певний історичний період, з'являється фірма, як система капіталістичного виробництва, що базується на технологічному розподілі праці. Доводиться думка про те що фірма не є ринковим утворенням і не може з'явитися як результат розвитку ринку. Визначається природа фірми, особливості виробничого процесу якій складається із значної кількості елементарних технологічних операцій, продуктивність яких розподіляється по Парето. В роботі показано як, в умовах капіталістичного виробництва, змінюється двоїстий характер праці.

Ключові слова: конкретна праця, абстрактна праця, фірма, мануфактура.

Постановка проблеми Капіталістичний спосіб виробництва – це виробництво в умовах капіталістичної фірми. Важливість розуміння її природи важко переоцінити. В той же час, сучасна теорія фірми переживає певну кризу, яка не є невинною. В дослідницькій практиці, теорія фірми, по суті, розчинена в загальному курсі економічної теорії: в макроекономіці це об'єкт регулювання, в мікроекономіці – діюча особа, але з обмеженим колом завдань, які, основним чином, зводяться к пошуку оптимальних обсягів виробництва, що не визначає природи капіталістичного підприємства і значно збіднює дослідження. Під теорією фірми ми розуміємо система поглядів на природу її погодження, сутність, поведінку і еволюцію фірми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка теорії фірми – одна з актуальних проблем сучасної економічної науки. Дослідженню проблематики становлення та розвитку фірми присвячено багато праць науковців: Р. Коуза [2], І. Ансофа [1], М. Портера [6].

Мета статті. Метою статті є визначення природи капіталістичної фірми, і характеру праці яка в ній використовується.

Виклад основного матеріалу. В сучасній економічній теорії існує розуміння того, що природа фірми знаходиться в певному протиріччі з законами ринку. Так, наприклад, одним з основних методологічних принципів ортодоксальної теорії є принцип методологічного індивідуалізму. У відповідності з ним, в основі ринкового механізму лежить раціональна поведінка вільних індивідів, які намагаються досягти власних цілей і реалізувати свої власні інтереси, маючи обмежений набір ресурсів для досягнення мети. Економіка, власно кажучи, і є результатом взаємодії таких індивідів.

Таким чином, з точки зору існуючої методології, фірма не може бути породжена ринком. Об'єднанні в рамках капіталістичного підприємства працівники не є зацікавленими особами в досягненні його основної мети – отримання прибутку, їх власні інтереси не співпадають з інтересами капіталістичного підприємства. Тобто, їх об'єднання в процесі виробництва, відбувається всупереч механізму функціонування ринку.

В середині самої фірми рух продуктів також відбувається не на ринкових засадах еквівалентного обміну через посередництво грошей, інакше кажучи, за ринковими правилами. На фірмі, як відомо, обмін продуктами здійснюється на основі системи розподілу праці, але не є ринковим. Він нееквівалентний, метою його не є отримання прибутку, його обсяги не визначаються попитом і пропозицією, і не залежать від вартості або ціни продукту.

В той же час, ми бачимо, що в системі розподілу праці, яка складається на капіталістичній фірмі, є виробництво, розподіл і споживання. Тобто усі, окрім обміну, ознаки відтворення. В даному випадку цікаво провести аналіз досвіду економіки Радянського Союзу. Як відомо, в радянські часи була побудована економічна система в якій не тільки внутрішнє, але й зовнішнє середовище підприємств було неринковим. Тобто відтворення виробництва відбувалось в межах велетенської фабрики розміри якої майже дорівнювали розмірам національної економіки.

Підсумовуючи усі названі особливості капіталістичної фірми, можна, на наш погляд, зробити висновок про те що вона не є ринковим утворенням і не може бути породжена ринком. Виникає досить парадоксальна ситуація. Ми звикли розуміти, майже як синоніми, поняття – ринок і капіталістична система виробництва. Також знаємо, що капіталістичний спосіб виробництва це виробництво в умовах капіталістичної фірми, а остання, виявляється немає ринкової природи, є неринковим утворенням, і не може виникнути як результат розвитку ринку. В порівнянні, треба сказати що суспільне виробництво на базі ремісних майстерень є суто ринковим, тому що здійснюється у власних інтересах працівників, високо мотивованими робітниками, об'єднаними в асоціацію вільних товаровиробників, якою є цехова організація ремісних майстерень.

В економічній теорії можна виділити два основних підходів к дослідженню природи фірми: технологічний і контрактний. Основні відмінності між цими концепціями полягають перш за все в методах дослідження поведінки фірми, а також в факторах, які визначають розміри фірми, її організаційні форми і механізм функціонування. Технологічна концепція була історично першою спробою вивчення діяльності фірми. Цієї концепції дотримувалися класична, неокласична та марксистська школи. В її рамках фірма розглядається як виробнича функція яка оптимальним чином використовує наявні ресурси для отримання максимального прибутку.

В межах неінституціоналізму визначається інший напрямок дослідження природи фірми. Його розробником слід вважати американського економіста Рональда Коуза. В своїй роботі «Природа фірми» [2] він визначає фірму як «пучок контрактів» між власниками різних факторів виробництва. На його думку фірма виникає з метою оптимізації трансакційних витрат.

Не поглиблюючись в суперечку, необхідно зауважити наступне. Ці теорії розглядають фірму як результат розвитку ринку, але не дають відповідь на питання чому і як створювалися перші фірми? Чому вони, виграли конкурентну боротьбу у тих форм організації виробництва які на той час існували? Адже, по-перше, і мануфактури і ремісники використовували власні ресурси дуже раціонально, і в цьому сенсі капіталістичні підприємства, скоріш за все, випереджають і в сучасних умовах.

Так, наприклад, сьогодні на ринку, поряд з великими підприємствами, де створена розгалужена система розподілу праці, існує значна кількість малих підприємств, на яких працює власник і члени його родини, що, по суті, не відрізняє їх від ремісних майстерень. Саме це, на нашу думку, підтверджує їх високу конкурентоздатність. Вони не тільки за сотні років вистояли в конкурентній боротьбі з капіталістичною фірмою, але ще й примножилися. Слід зауважити і те, що на фірмі працюють робітники, які не зацікавлені оптимально використовувати ресурси. І для контролю за раціональним використанням ресурсів капіталістичне підприємство змушено погоджуватися на значні додаткові витрати, створюючи зовсім вже не раціональну багаторівневу ієрархічну систему управління.

По-друге, в ті часи коли виникали перші фірми трансакційні витрати були мінімальні, а їх оптимізацію брала на себе цехова організація частиною якої були ремісничі майстерні. І тому ринкової переваги їх оптимізація фірмі не давала.

На нашу думку, фірма це соціальна структура в рамках якою існує система розподілу праці. І тоді логічно припустити, що конкурентні переваги фірми надає саме система розподілу праці. Але більш детальний аналіз змушує нас зробити зовсім інший висновок.

Так наприклад, при поділі певного виробництва на 10 операцій і, відповідно, збільшення кількості зайнятих у виробництві в 10 разів – від одного працюючого до 10 працівників – мінімальне зростання продуктивності праці кожного робітника, яке забезпечує мінімальну конкурентоздатність фірми, повинно відбуватися в десятикратному розмірі. Це само по собі вже проблематично. Але до цієї проблеми додається ще одна. Як відомо, у відповідності з нормальним розподілом по Парето 80% зусиль, або, в нашому випадку, витрат праці, дають 20% результату, тобто готової продукції. Стосовно капіталістичної фірми, виробництво якою спирається на систему розподілу праці, це означає що 80% операцій будуть мати продуктивність в 4 рази нижчу ніж останні 20%.

Таким чином, вузькі місця виробництва і будуть в цілому визначати загальний рівень його продуктивності. Тобто в нашому прикладі, фірмі для того щоб тільки зберегти свою конкурентну позицію в порівнянні з ремісною майстернею треба продуктивність операцій збільшити мінімум в 50 разів. А це можливо тільки в умовах механізації виробничого процесу. Але не зрозуміло як від ручної праці фірма переходить до машинного виробництва і тільки тоді виграє конкурентну боротьбу.

Ще більш складні проблеми виникають у зв'язку із споживанням виробленої продукції і пошуком додаткових працівників, при переході до виробництва на основі розподілу праці. Так обсяги виробництва відразу зростають в декілька десятків разів, одночасно виникає дефіцит робочої сили і проблема збуту додатково виробленої продукції. З одного боку, постає питання – звідки на ринку з'являється додатковий попит в таких величезних обсягах, з іншого, як покрити дефіцит робочої сили, адже ринок праці на той час ще не існує?

Таким чином, питання про те в чому полягають конкурентні переваги фірми в порівнянні з ремісною майстернею і мануфактурою, було і залишається відкритим. Більш детальний аналіз унікальності такого явища як перехід до виробництва в умовах капіталістичної фірми на початку XVIII ст. був проведений нами в роботі [5].

В рамках цієї статті ми не маємо можливості розібрати модель розвитку системи розподілу праці і переходу виробництва від ремісних майстерень до капіталістичного підприємства. Але декілька, важливих висновків треба зробити.

По-перше, сам процес розвитку системи розподілу праці має особливості і потребує наявності унікальних умов. Наприклад, в певний час, він можливий тільки для виробництва певного товару, і не можливий для всієї системи виробництва в цілому. При цьому необхідна достатньо довготривала хвиля попиту на цей товар.

По-друге, коли процес розвитку системи розподілу праці завершується і системи виробництва і споживання приходять до нової рівноваги, продуктивність праці у виробництві товару зростає в рази, навіть в десятки разів.

По-третє, умовою розвитку системи розподілу праці і науково-технічного прогресу в цілому є наявність можливостей для адекватного зростання рівня споживання в суспільстві.

Існує ще одна проблема на яку слід звернути увагу. Так на капіталістичній фірмі змінюється характер праці найманих працівників, які починають виробляти продукцію в умовах певної системи розподілу праці. В чому ж полягає особливість використання праці на капіталістичній фірмі?

В свій час, К. Маркс вважав одним з найбільш важливих своїх відкриттів економічної теорії – двоїстий характер праці [4]. Робітник в процесі виробництва витрачає абстрактну працю і працю конкретну. Абстрактна праця – це затрати людиною своєю життєвої енергії в тій чи

іншій формі. Конкретна праця – це використання знань про те як створити певний продукт в процесі виробництва.

Особливість використання праці на капіталістичній фірмі полягає в тому, що конкретна праця, в умовах її технологічного розподілу, витрачається не певним індивідом, а колективним робітником. Колективний робітник це саме той суб'єкт процесу виробництва, хто з одного боку, знає як виробляти весь продукт від початку процесу виробництва і до кінця, з іншого, він складається з багатьох індивідів, кожен з яких витрачає абстрактну і свою частку конкретної праці.

На капіталістичній фірмі праця проходить через певну модифікацію. По-перше, відбувається відділення конкретної праці від абстрактної, носієм абстрактної праці залишається кожний працюючий, а носієм конкретної праці стає весь виробничий колектив. По – друге, знання про те як виробляти продукт вже не є здобутком одного якогось працівника, якій в технологічному процесі виконує дрібну операцію, воно стає знанням всієї фірми одразу. Тобто матрицею яка запускає і підтримує увесь технологічний процес. І в цьому випадку, коли вже фірма створена і працює, навіть немає необхідності в тому щоб хтось один знав механізм роботи усієї матриці.

Конкретна праця ділиться на виробничі операції – які виконують окремі працівники – кожна з них, сама по собі, немає сенсу. Але усі разом, пов'язані певної технологічної послідовністю, вони створюють високотехнологічний товар. Таким чином, характер конкретної праці на капіталістичній фірмі відрізняється від конкретної праці в мануфактурі, і ремісничій майстерні, він значно збіднюється за змістом і максимально спрощується, але робить технологічно можливим використання машин. Складне виробництво стає постим. В той же час, з'являються можливості для формування ринку праці, оскільки підготовка працівників не потребує тривалого і важкого періоду навчання.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість зробити висновок про те що фірма це соціальна структура в рамках якою існує певна система розподілу праці. Вона не є ринковим утворенням і не може бути породжена ринком. Продуктивність системи розподілу праці фірми визначається нормальним розподілом Парето – 80% відсотків технологічних операцій дають 20% обсягу виробництва – и таким чином найменш продуктивні операції визначають рівень ефективності виробництва на підприємстві в цілому і його конкурентоспроможність. Конкретна праця, яка використовується в умовах певної системи її розподілу, витрачається колективним робітником, носієм конкретної праці стає весь виробничий колектив.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у визначенні природи фірми і особливостей її виробничого процесу, якій складається із значної кількості елементарних технологічних операцій, продуктивність яких розподіляється по Парето. В той же час, в дослідженні ми показуємо як в капіталістичному виробництві змінюється характер конкретної праці і

яких особливостей вона набуває в умовах розгорнутої системи розподілу праці.

Подальше дослідження в цьому напрямку повинно дати відповідь на питання яким чином капіталістичне підприємство виграє у конкурентній боротьбі з ремісною майстернею і мануфактурою? Як воно переходить від ручної праці до машинного виробництва? Як формуються певні обсяги попиту для пропозиції яка зростає в десятки разів? Відповідь на ці питання, на нашу думку, може розкрити таємницю економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф// М.: Экономика. -1989. – с.519
2. Ronald C. The Nature of the Firm / Coase, Ronald //Economica. – 1937. – V. 4 (16). – №9. -р. 386-405
3. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. Т. I, кн. I. Процесс производства капитала. – М. : Политиздат, 1978. – 891 с.
4. Мілай А.О. Методологічний підхід к дослідженню економічної природи фірми / А.О. Мілай// Економічний вісник НТУУ«КПІ»: зб. наук. Праць. – Київ ВПК «Політехніка» – 2015. – №12- С.8-13
5. Портер М. Конкуренция /М. Портер// «Вильнюс» – 2001- с.95

Милай А.О.

к. е. н., доцент КПИ им. Игоря Сикорского

ПРИРОДА ФИРМЫ

В статье рассматриваются теоретико-методологические аспекты становления и развития фирмы. Анализируются условия, при которых, в определенный исторический период, появляется фирма, как система капиталистического производства, основанного на разделении труда. Обосновывается мысль о том, что фирма не является рыночным образованием и не может появиться как результат развития рынка. Определяется природа фирмы, особенности производственного процесса, которой состоит из значительного количества элементарных технологических операций, производительность которых распределяется по Парето. В работе показано как, в условиях капиталистического производства, меняется двойственный характер труда.

Ключевые слова: конкретный труд, абстрактный труд, фирма, мануфактура.

Milay A.

*PhD of Economic sciences, associated professor Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute*

THE NATURE OF THE FIRM

Article covers the theoretical and methodological aspects of the formation and development of the company. We investigate the conditions under which, in a certain historical period appears as a firm system of capitalist production, which is based on the technology division of labor. The firm is not market structure. This idea has consistently substantiates. The nature of the firm substantiates. The paper shows how the nature of concrete labor is changes.

Keywords: abstract labor, concrete labor, firm, manufactory.

Мілай Анатолій Олексійович
gallileo@mail.ru